

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE KONYA DOKUMACILIĞINA AİT YAYINLANMAMIŞ BAZI BELGELER

Ahmet AYTAÇ

Assist. Prof. Dr. Akdeniz University, Antalya

Түйіндеме

Түрік ұлттық мәдениетінде тоқыма өнері маңызды дәстүрлердің бірі болып саналады. Тоқыма және жіп иіру өнері түрік мәдениетін Орта Азияда алдыңғы қатарлы елдердің қатарына қосады.

Бұл мақалада мұрағаттық жұмыстарға ғылыми талдау жасалынып, кең көлемде шолу жасалынған.

Summary

The national culture of Central Asia tradition Turkish hands in weaving is a very important place. Central Asia, but everywhere they go with the output of lead in the Turkish culture, the art of weaving Anatolian tradition hands have to move.

Belong to the past, the hand woven ethnologic importance for the majority of scientific and artistic works based on the work were made on the review. Work in this area based on archive records almost not a few.

Üzerinde barındırdığı renkler, yanırlar ve teknik özellikleri ile tarihi seyirde Orta Asya'dan günümüze el dokumaları, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü oluşturduğu gibi, günümüzde de gerek ekonomik girdi gerekse kültürel özellikleri ile hala önemini korumaktadır.

Avrupa halıyı, I. Haçlı Seferi sırasında tanımıştır¹. Pamuklu dokumaların gerek giysi gerekse döşemelik kumaş anlamında Osmanlı'da geniş bir kullanım alanı vardı².

Osmanlı Devleti'nde dokumalarla alakalı belgelerde genellikle, "kaliçe (küçük ebatlı halı)", halı, kilim, deve kilimi, sayıs kilimi, un çuvalı, harar, torba, yelken bezi, çuval, alaca, kirpa, garar, puşide gibi isimlerle anılan ürünlerden zikredilmektedir.

Osmanlı Arşivi denilince, İstanbul'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime arşivleri ve taşrada kurulmuş çok sayıda vilâyet, kaza, nahiye arşivi de

¹ DÖLEN, Emre, DÖLEN, Emre, *Tekstil Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, TEF. Yayınları, İstanbul, 1992, No:92/1, s. 350.

² DÖLEN, Emre, *a.g.e.*, s. 374.

vardır³. Osmanlı dönemi dokuma sanatı ve kültürü ise genellikle dönemin eserlerine bakılarak mercek altına alınmıştır.

Ancak ağırlıklı olarak desen özellikleri bakımından veya bir şehir-bölge esas alınarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırma tekniği kullanılarak, kültür tarihi bakımından yapılan çalışma sayısı fazla değildir. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle yörede ya da müzede dokumaların teknik, desen, vb. yönlerden incelenmesi temeline dayalı alan çalışmalarıdır. Osmanlı dönemi halı kilim ve kumaşları genellikle eser üzerinde yapılan incelemelere dayalı çalışmalardan ibarettir. Oysa Osmanlı dönemine ait dokumalarla alakalı pek çok belge vardır arşivlerde.

Konya'da diğer pek çok yörede olduğu üzere, belirli bir merkezde standart bir düğüm - atkı kalitesinde, tipik, klasikleşmiş bir renk sistematiğiyle halı ya da kilim dokunmamıştır⁴. Yörenin geniş coğrafyasında hemen hemen her köy ya da kasaba kendine özgü kalitesiyle, rengiyle, desen anlayışıyla üretim yapmıştır. Bu üretimlerin her biri üretildiği yerleşim yerinin adıyla anılır. Sille halısı, Karapınar tülüsü, Obruk kilimi, Nuzumla halısı, Derbent halısı, Çiğil kilimi, vd. gibi⁵. Geçmişten buyana el dokumacılığı sahasında sürekli önemli bir merkez olmuş olan Konya günümüzde de bu önemini korumaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde; Ali Emiri Tasnifi, Babısafı, Babıdefteri, Beo Evrakı, Bosna Müfettişliği, Cevdet Tasnifi, Dahiliye Nezareti, Darphane-i Amire, Devai Nezareti, Defterhane-i Amire, Divan-ı Ahkam-ı Adliye, Divan-ı Hümayun Sicilleri, Emniyet-i Umumiye, Evkaf Nezareti, Hariciye Nezareti, Hatt-ı Hümayunlar, Hazine-i Hassa Nezareti, İbnü'l-Emin Tasnifi, İradeler, Kamil Kepeci Defterleri, Maarif Nezareti, Maliye Nezareti, Maliyeden Müdevver Defterler, Meclis-i Vala (1837 yılında Mustafa Reşid Paşa tarafından kurulan ilk meclis), Meclis-i Vükela Mazbataları, Muahedeler, Müzehhep Fermanlar, Rumeli Müfettişliği, Sadaret, Sıhhiye Nezareti, Şura-yı Devlet, Tapu Tahrir Defterleri, Ticaret ve Nafia Nezaretleri, Yıldız Evrakı, Zaptiye Nezareti vd. gibi kayıtlar vardır.

Konya dokumacılığı ile alakalı arşiv belgelerinin bir kısmı yayınlanmıştır. Bu çalışmada Dahiliye, Maliyeden Müdevver, Maarif

³ KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler I*, Konya, 2004.

⁴ AYTAÇ, Ahmet, "Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışı)", *İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya, Aralık 2003, s. 520-528.

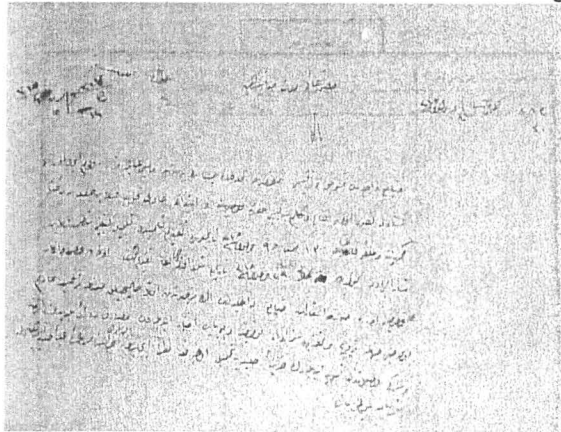
⁵ AYTAÇ, Ahmet, "Halı ve Kilim Sanatının Konya Ekonomisine Katkısı", *I. Ulusal Konya Ekonomisi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 2003, s. 501-511.

Nezareti ve Yıldız evrakında tespit edilen ve yayınlanmamış belgelerin bir bölümü konu olarak ele alınmıştır.

1. Dahiliye Tasnifi'nde Bulunan Konya Dokumalarıyla Alakalı Belgeler

Dahiliye Nezareti'nin görev alanı içişlerine müteallik konular bu tasnifte yer almaktadır. Emniyet-i Umumiye, Muhaberât-ı Umumiye, Matbuât, Heyet-i Teftişiye gibi kalemlerce işlerini yürüten Dahiliye Nezareti'nin bu birimlere ait evrak grupları, memur tayinleri, asker ve jandarma tensiki, çekirge istilasası, sansür, çete faaliyetleri, mezhep çatışmaları, asayiş vukuatı, doğal afetler ve zarar gören ahaliye yapılan yardımlar, surre alaylarının hazırlıkları, arkeolojik kazı izinleri vb. konuları ihtiva eder. Ayrıca nezaretin yazışma kayıtlarını ihtiva eden gelen-giden defterleri, teslim alınan evrakın kayıtlı olduğu zimmet defterleri, şifre anahtarlarının yazılı bulunduğu şifre defterleri vardır. Günlük haftalık ya da aylık olarak düzenlenen asayiş olayları, limanlara gelen ve giden yolcu sayıları ile eşyanın kayıtlarının tutulduğu jurnal defterleri, devlet teşkilatında görev alan memurların sicillerinin tutulduğu sicill-i ahval komisyonu defterleri, 1877-1925 yıllarını kapsayan dönemde, nezaretin çalışmaları hakkında çeşitli bilgileri ihtiva eder⁶.

1.1. Dahiliye Tasnifi, Mektub-i Kalemi Evrakı, 2258 Dosya, 32 Gömlek Numaralı, 1899 Tarihli Belge

Resim 1- Konya'da halı ve kilim sergisinin açılması

⁶ ANONİM, *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, Osmanlı Dönemi I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md.lüğü Yayın No: 41, İstanbul, s. 238-241.

1.2. Dahiliye Tasnifi, Mektub-i Kalemi Evrakı, 2225 Dosya, 21 Gömlek Numaralı, 1899 Tarihli Belge

Resim 2 - Konya Halı Sergisi'nde ikinci olan Akşehir halısı.

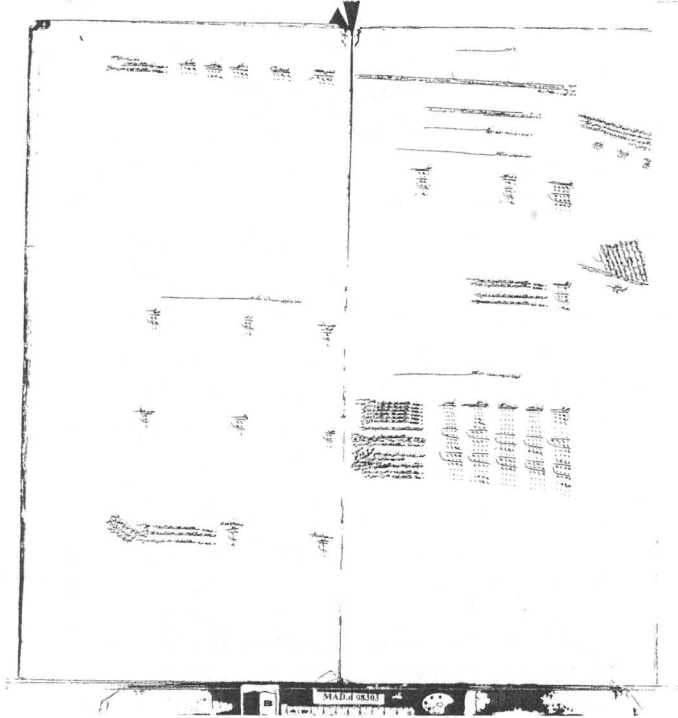
İç sanayinin gelişmesi için vilayetin nezareti altında Konya'da bir halı ve kilim sergisi açılmasına izin verilmesi...

2. Maliyeden Müdevver Evrakı'nda Bulunan Konya Dokumalarıyla Alakalı Belgeler

Tapu tahriri defterlerini özelliklerini taşır. Maliye Bakanlığı'ndan 1945 yılında yılın halinde devralınan 26.000'e yakın defterin tasnifidir.

Muhtelif maliye kalemlerine ait defterler olduğu gibi, arazi tahriri, saray, yeniçeri vs. gibi diğer cins defterleri de kapsamaktadır⁷.

2.1. Maliyeden Müdevver Evrakı, 8303 Gömlek Numaralı Belge

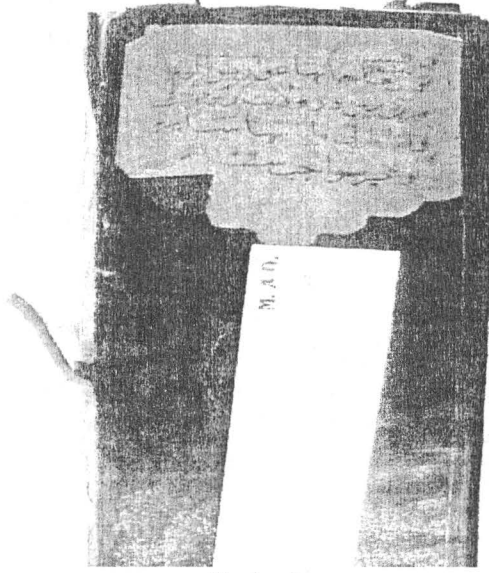

Resim 3.

Elbise anbarı ile elbise dikimhanesinden ita edilip Anadolu'da vaki Hüdavendigâr, Bolu, Kocaeli, Karesi, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Konya, Teke, Hamid, Ankara, Kayseriye, Bozok, Kırşehir, Maraş, Erzurum, Kars, Aydın, Saruhan, İzmir, Menteşe ve Rumeli'nde vaki Edirne, Silistre, Niğbolu, Selanik, Tırhala, Üsküb, Sofya, Samako, Nevrekob eyalet ve elviyesiyle Kıbrıs adasında bulunan asakir-i redife zabitan ve neferatına tevzi kılınan fes, yemeni, yağmurluk, şayak, kilim, talim abası, gömlek, yelek vesaire gibi çeşitli elbise ve eşya-ı muhtelifenin cins, mikdar ve ita tarihlerini ve bunlarla ilgili diğer bazı umur ve hususları ihtiva eden kuyud-ı tevziat defteri

⁷ ANONİM, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010, s. 266.

2.2. Maliyeden Müdevver Evrakı, 3835 Gömlek Numaralı Belge

Resim 4.

Rumeli'de Paşa, Selanik, ... Vize gibi livalarla Mora ve Kefe vilayetlerinin ve Anadolu'da ise Sivas, Bozok, Konya, Niğde, Akşehir vesaire livalara ve Adana, Maraş, Rakka, Diyarbakır, Haleb ve Şam gibi eyaletlere tabi muhtelif kazaların hane-i avarız miktarlarıyla ... tersane ocaklığı olarak çeşitli mahallerin şayka ve kirpas bedellerini ve ... diğer hususları havi hane-i avarız defteri⁸...

3. Maarif Nezareti Evrakı'nda Bulunan Konya Dokumalarıyla Alakalı Belgeler

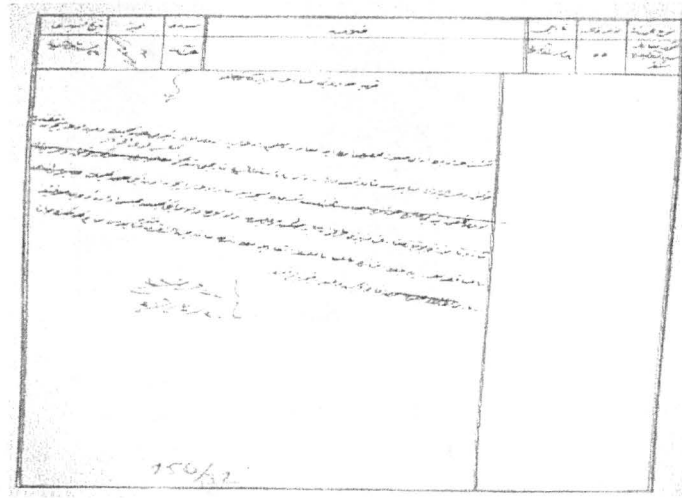
Osmanlı teşkilatında tanzimatla birlikte nezaretlerin oluşturulmaya başlandığı bilinmektedir. 1261/1845 yılında önce bir Maarif Meclisi teşkil edilmiş, daha sonra da 1273/1857 yılında Maarif Nezareti kurulmuştur. Arşiv'de bulunan Maarif Nezareti belgelerinin içinde, Maarif Meclisi dönemine ait belgelere de rastlanmaktadır. Bu sebeple nezaret öncesine ait olmasına rağmen bir kısım belge bu fon içinde mütalaa edilmiştir. Maarif

⁸ AYTAÇ, Ahmet, "Üsküp Sultan II. Murat Camii'nde Bir Grup Türk Halısı ve Makedonya El Dokumacılığına Dair Bir Kaç Belge", 17th International Symposium for Balkan Folklore Bildirileri, 6-10 Ekim 2008, Ohri-Makedonya.

Nezareti'ne ait evrak, dosya usulü envanteri hazırlanmak üzere yapılan tasnif çalışması neticesi 21 kalem altında toplanmıştır.

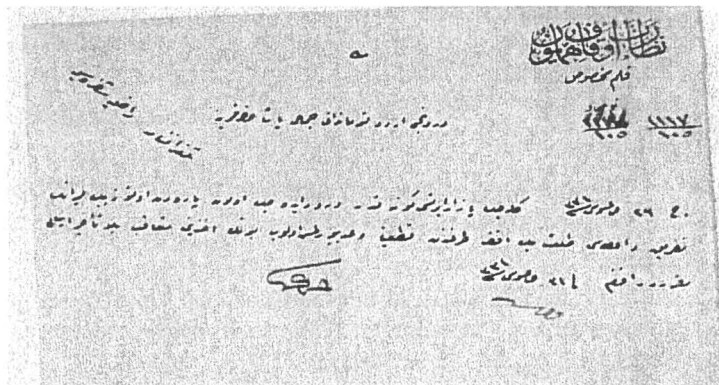
3.1. Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi Evrakı, 1226 Dosya, 33 Gömlek Numaralı, 1916 Tarihli Belge

Konya Darüleytamı Dokuma Fabrikası için alınan makina, kazan ve teferruatının Karahisar'dan nakli için bir vagon tahsis edilmesi...

Resim 5.

3.2. Maarif Nezareti Tasnifi, Mektubi Kalemi, 156 Dosya, 32 Gömlek Numaralı, 1893 Tarihli Belge

Resim 6.

Konya İdadisi için istenen kilimlerin, meclis-i idare-i vilayette bedeli belirlenip, nezaretden izin alındıktan sonra satın alınması⁹...

SONUÇ

Konya el dokumacılığının arşiv belgeleri dikkate alınarak ele alındığında sadece eser üzerindeki incelemelerle bilinenlerin dışında da çok farklı ve fazlaca bilgiye ulaşılabilirdi ortaya çıkmaktadır.

Sektörel anlamda da Konya'da hızlı bir gelişmenin olduğunu, Meram, Ereğli ve Akşehir'de halı-şayak-yün ipliği fabrikaları ve boyahanelerinin dışında Konya'da Darüleytamı Dokuma Fabrikası'nın olduğu ortaya çıkmaktadır. Dokuma ile alakalı vergileri içeren bilgilere de bu arşiv belgeleriyle ulaşmaktayız. Yine Konya'da 1905 yılında bir halı-kilim sergisinin açıldığı ve burada bulunan askeri birliklerin fes, yemeni, yağmurluk, elbise, kilim gibi ihtiyaçlarıyla alakalı belgelerin varlığı da arşiv kayıtlarıyla doğrulanmaktadır.

Kaynakça:

- ANONİM, Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, Osmanlı Dönemi I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md.lüğü Yayın No: 41, İstanbul, s. 238-241.
- ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010, s. 266.
- AYTAÇ, Ahmet, "Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışı)", İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI., Konya, Aralık 2003, s. 520-528.
- AYTAÇ, Ahmet, "Halı ve Kilim Sanatının Konya Ekonomisine Katkısı", I. Ulusal Konya Ekonomisi Sempozyumu Bildirileri, Konya, 2003, s. 501-511.
- AYTAÇ, Ahmet, "Üsküp Sultan II. Murat Camii'nde Bir Grup Türk Halısı ve Makedonya El Dokumacılığına Dair Bir Kaç Belge", 17th International Symposium for Balkan Folklore Bildirileri, 6-10 Ekim 2008, Ohri-Makedonya.
- AYTAÇ, Ahmet; BÜYÜKKAYAER K., Birsen, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair", S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, (Editör: Ahmet AYTAÇ), Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.
- DÖLEN, Emre, DÖLEN, Emre, Tekstil Tarihi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, TEF Yayınları, İstanbul, 1992, No:92/1, s. 350.KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler I, Konya, 2004.

⁹ AYTAÇ, Ahmet; BÜYÜKKAYAER K., Birsen, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair", S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, (Editör: Ahmet AYTAÇ), Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.